

ФИЛОСОФИЯ ИЛИМДЕРИ**ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ****PHILOSOPHICAL SCIENCES****DOI: 10.26104/NNTIK.2022.51.48.038***Акматалиев А.Т.***РУХАНИЙЛИК ЖАНА АДЕП-АХЛАКТУУЛУК
СОЦИАЛДЫК-ФИЛОСОФИЯЛЫК АСПЕКТИДЕ***Акматалиев А.Т.***ДУХОВНОСТЬ И ПРАВСТВЕННОСТЬ
В СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОМ АСПЕКТЕ***A. Akmataliyev***SPIRITUALITY AND MORALITY IN SOCIAL
PHILOSOPHICAL ASPECT**

УДК: 930.1 (575.2) (04)

Аталган макалада социалдык-философиялык аспектидеги руханийлик менен адеп-ахлактуулук маселелери каралат, андан тышкары анда айтылгандай, адеп-ахлактуулук – руханийликтин көрүнүшү. Социалдык-философиялык аспектидеги руханийлик жана адеп-ахлактуулук көпчүлүк жагынан окуиш категориялар болуп эсептелет, андыктан салт маанилүү ролду ойногон алардын көрүнүшү дээрлик дайыма инсандык кабыл алуусунда жана коомдогу андан кийинки кайра өндүрүүдө негизделген. Салт азыркы социумдун позитивдүү жашоосунун жана өнүгүүсүнүн айныксыз шарты болуп эсептелип, коомдо турмуштук жүрүм-турумдун моделдер жана стереотиптеринин татаал системасы, бизге биздин ата-бабалардан калган жана азыркы заманбап социомаданий мейкиндикте баа жеткис руханий-адеп-ахлактык тажрыйба катары пайда болгон элдин руханий-адеп-ахлактык тажрыйбасынын жардамы менен берилет. Руханийлик жана адеп-ахлактык инсандын негизги баалуулук багыты болуп эсептелет.

Негизги сөздөр: руханийлик, адеп-ахлактуулук, аспект, коом, болмуш, дүйнө туюм, баалуулук, феномен, инсан, маданият.

В данной статье рассматриваются проблемы духовности и нравственности в социально-философском аспекте, также в ней говорится о том, что нравственность есть проявление духовности. Духовность и нравственность в социально-философском аспекте являются во многом сходными категориями, поскольку их проявление почти всегда основано на личностном восприятии и последующем воспроизведении в обществе, важную роль в котором играет традиция. Традиция является неотъемлемым условием позитивного существования и развития современного социума и выражается в обществе посредством сложной системы моделей и стереотипов жизненного поведения, духовной и нравственной практики народа, доставшихся нам от наших предков и существующих в современном социокультурном пространстве в качестве неопределенного духовно-нравственного опыта. Духовность и нравственность являются основой ценностной ориентации личности.

Ключевые слова: духовность, нравственность, аспект, общество, бытие, мироощущение, ценность, феномен, личность, культура.

This article deals with the problems of spirituality and morality in the socio-philosophical aspect. This article discusses the problems of spirituality and morality in the socio-philosophical aspect, it also says that morality is a manifestation of spirituality. Spirituality and morality in the socio-philosophical aspect are largely similar categories, since their manifestation is almost always based on personal perception and subsequent reproduction in society, in which tradition plays an important role. Tradition is an essential condition for the positive existence and development of modern society and is expressed in society through a complex system of models and stereotypes of life behavior, spiritual and moral practices of the people, inherited from our ancestors and existing in the modern socio-cultural space as an invaluable spiritual and moral experience. Spirituality and morality are the basis of the value orientation of the individual.

Key words: spirituality, morality, aspect, society, being, attitude, value, phenomenon, personality, culture.

Коомдун руханий абалына олуттуу таасирин тийгизүү менен руханийлик жана адеп-ахлактуулук социумдагы руханий ишмердүүлүктүн ыкмалары менен максаттарында, коомдун муктаждыктарын канаттандыруу мүнөзүндө, социалдык болмуштун дүйнө туюмунун бүтүн көрүнүшүндө өзүлөрүнүн ордун табышат [1]. Алар, таралуу менен коомдун жашоо ишмердүүлүгүнүн руханий чөйрөсүндө социалдык институттар аркылуу бекитилет [1].

Өзгөчө актуалдуу болуп руханий-адеп-ахлактык салттарды сактоонун жана азыркы кабыл алуусунун, дүйнө көз караштагы парадигмаларды алмаштыруу шарттарындагы инсандын баалуулук багыттарына алардын тийгизген таасири маселеси саналат. Коомдун руханий-адеп-ахлактык жана социомаданий мейкиндигинде болуп жаткан окуялар социумда азыркы мезгилде байыртадан эле жашоо-турмуш менен улуттун өнүгүүсүнүн ажырагыс бир бөлүгү болуп саналып келген руханий-адеп-ахлактык салттуу баалуулуктарга болгон жетишсиз баа берүү олуттуу түрдө байкалып жаткандыгы туурасында кеп кылууга шарт түзөт.

Жаны руханий парадигманы иштеп чыгуу зарылчылыгы күнүмдүк ан-сезимде абстрактуулук жана теориялык-философиялык денгээлде кабыл алынган жалпы түшүнүктүн жоктугу менен мүнөздөлүүчү руханийликтин феноменинин өзүн концептуалдуу түшүндүрүүнү талап кылат [2]. Салттуу руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктар философиянын категорияларынын арасында башкы орунду ээлеп келген жана ээлей берет. Адамдын руханий-адеп-ахлактык жашоосунун көрүнүштөрүнүн айланасында негизинен азыркы мезгилде философиянын өнүгүүсүнүн багыттарын аныктоо менен атамекендик ойломдун калыптануусу жүзөгө ашырылган. Жаныланган коомдогу салттуу руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктардын ээлеген орду, албетте, социомаданий мейкиндикте ар бир инсанга жана жалпы эле коомго деструктивдүү түрдө таасирин тийгизүүчү көптөгөн кооптуу процесстер менен көрүнүштөрдүн болуусуна карабастан борбордук болуп эсептелүүсү керек [3]. Азыркы материалдык маданият өзүнүн ичинде кылымдын руханий-адеп-ахлактык баалуулуктардын тышкы чагылуусу, манызы боюнча инсандын чыныгы салттарды андап билүү процессиндени туура эмес багыт болуп эсептелген руханийлик менен салттуулука каршы структураларды түзөт. Мындай структуралык түзүлүштөр бардык цивилизациялык маданияттардын өнүгүүсү үчүн абдан кооптуу келет [3].

Руханийлик феноменине олуттуу денгээлде мааниде берүүдө адеп-ахлактуулук руханий кайра жаралуу деп экономикалык-укруктуу жана социалдык-саясий туруктуулуктун ыктымалдуу пайдубалы катары адеп-ахлактык кайра жаралууну түшүнүү менен аныкталат. Руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктардын калыптануусу жана өздөштүрүлүшү – бул адамзат коомунун өнүгүүсүн аныктоочу карым-катнаштардын коомдук мүнөзү менен шартталган процесс. Коомдогу социалдык бирдиктүү иш-аракеттердин негиздеринин бири – адеп-ахлактык баалуулуктарды өздөштүрүү. Белгилүү бир руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктарды өздөштүрүү менен адам мурунку замандаштары колдонушкан жана алардын ырааттуулугу салттар менен камсыз кылынган мындай жетишкендиктин салттуу жолдорун кармануусу зарыл. Адамдын руханий өркүндөөсүнүн аталган учуру заманбап коомдогу инсандын баалуулук багыттарынын негизги шарты катары кылымдык руханий-адеп-ахлактык салттарын сактоо болушу керек деп эсептөөгө шарт түзөт [4].

Салттарга болгон социалдык-философиялык ой жүгүртүү анын структурасында бир катар өзгөчө сапаттарды бөлүп көрсөтүүгө шарт түзөт, алардын ичинде кыйла маанилүүсү болуп салттарга элдин көп кылымдык тажрыйбасын сактоонун негизги

функциясын жүзөгө ашырууга жана коомдогу социалдык туруктуулукту өткөрүп берүүнүн маанилүү фактору катары жашап кетүүгө шарт түзгөн үзгүлтүксүздүк жана ырааттуулук мүнөздөмөсү болуп эсептелет.

Салт феномени өткөн мезгилде органикалык жактан тамырлашкан, ал эми анын кайра өндүрүлүүсү маанилүү жашоо ишмердүүлүктө болот, азыркы реалдуулукка таянуу менен адамзат келечектеги жүрүм-турумдарынын жана иш-аракеттеринин нукуралыгын аныктайт [5]. Ошондой эле социумдагы салттардын азыркы реалдуулукка ыңгайлашуусу коомдун материалдык эле эмес, руханий да жашоосундагы алардын маданий көрүнүштөрүнүн жардамы менен гана болот [5].

Коомдогу материалдык менен руханийликтин биримдик фактору социумдун өнүгүүсүндөгү туруктуулук менен ырааттуулуктун пайда болуу жана колдоо көрсөтүү табиятын түшүнүүдө башкы болуп саналат, бул жерде адамдарды өзү сыяктууларды коомчулукта бириктирип эле тим болбостон, жеке индивиддин рухтук жана денелик күчтөрдүн биримдигин да камсыз кылган күч болуп саналган элдин руханийлиги туурасында айтууга болот. Маанилүү адамзаттык жашоодон ажырагыс болуп саналган руханийлик өзгөчө феномен катары өткөн менен шартталып, азыркы реалдуулуктун процесстерине таянуу менен адамзат жашоосуна магмундуулук берет, анын белгилүү бир жолго багыттайт жана бул жерде коомдун өнүгүүсүнүн ырааттуулугу менен үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылуучу салт маанилүү ролду ойнойт. Руханий тазалык, чечкиндүүлүк салттардын жардамы менен өзгөрүлгүс түрдө камтылган бардык адеп-ахлактык принциптер менен талаптарды аткарып, руханийликтен көз каранды болгон «адеп-ахлактуулук» категориясы менен камсыздалат.

Адеп-ахлактуулук – руханийликтин көрүнүшү. Социалдык-философиялык аспектидеги руханийлик жана адеп-ахлактуулук көпчүлүк жагынан окшош категориялар болуп эсептелет, андыктан салт маанилүү ролду ойногон алардын көрүнүшү дээрлик дайыма инсандык кабыл алуусунда жана коомдогу андан кийинки кайра өндүрүүдө негизделген. Салт азыркы социумдун позитивдүү жашоосунун жана өнүгүүсүнүн айныксыз шарты болуп эсептелип, коомдо турмуштук жүрүм-турумдун моделдер жана стереотиптеринин татаал системасы, бизге биздин ата-бабалардан калган жана азыркы заманбап социомаданий мейкиндикте баа жеткис руханий-адеп-ахлактык тажрыйба катары пайда болгон элдин руханий-адеп-ахлактык тажрыйбасынын жардамы менен берилет [5].

Руханийлик жана адеп-ахлактык инсандын негизги баалуулук багыты болуп эсептелет. Баалуулук-

тар адамдын материалдык эле эмес, руханий дүйнөсүндө да жашап келишет. Салт феноменин материалдык түзүүчүсү руханий башталышты, инсандын өзгөчө адеп-ахлактык дүйнөсүн чагылдыруунун каражаты болуп саналат, адамзат тарабынан иштелип чыккан тигил же бул символ катары өзүндө аталган символ менен материалдашкан көрүнүштүн руханий текст алдындагысын билдирүүнү камтып турат. Эгерде коомдо салт анын пайда болушу үчүн көрсөтүлгөн руханий шарты жок болсо, анда ал тиешелүү муун же аны жасалма жол менен материалдаштырган инсан менен бирге мезгил-мезгили менен жок болуп кетмек. Бирок реалдуу адамзат дүйнөсү, анын өзгөрүлгүс көйгөйлөрү менен материалдык болмушу салттарды өзгөртүүнүн каражаттары, аларды белгилүү бир новациялар менен толуктоолору катары пайда болушат. Салттар баалуулуктарды пайда кылышат жана алар өзүлөрү индивид менен коом үчүн баалуулук болуп саналат, демек, салттардын маңызын изилдөөдө сөз нугун руханий жана материалдык түзүүчүлөрүнүн алкагындагы бирдиктүү иш-аракеттери, азыркы коом менен инсандын жашоосундагы феномендер катары алардын тыгыз биригүүсү туурасында болуусу зарыл. Жеке инсандын жашоосунун маңызы социумдагы индивиддин жашоосунун руханий-баалуулук чөйрөсүн түзөт. Инсан дайыма коомдогу баалуулук өз ара карым-катнаштардын өнүгүүсүн шарттайт.

Руханийлик жана адеп-ахлактуулук заманбап коомдун негизги приоритеттерин аныктоо менен анын жашоосунун туруктуулугун бекемдөөнү шарттайт. Өз алдынчалуулукту калыптандыруу менен алар негизинде социалдык турмуш өнүккөн жана коомдук ан-сезим жаткан зарыл руханий-адеп-ахлактык өзөктү түзүү үчүн доминант болуп келген жана кала берет. Тигил же бул руханий-адеп-ахлактык системаны түзүү коомдун азыркы өнүгүүсүнүн процесстеринин негизинде болуп өтөт, бирок анын базасы катары кандай гана болбосун негизги ролду ойноочу өткөндүн нукура салты болуп эсептелет. Салттын руханий байытылуу жөндөмдүүлүгү өзүнө карама-каршы келбеген, ал эми кээде салттарга толугу менен ылайык келүүчү белгилүү бир новацияларды синирип алуу менен коомдун модернизациясынын шарты катары жаны социалдык байланыштардын пайда болуу процесси катары кароо зарыл.

Бай руханий-адеп-ахлактык мураска карабастан тигил же бул этнос маалыматтык-маданий таасирдин алдында кыйла узака мезгилде турат. Руханий чөйрөнү калыптандыруу качан мамлекет, коом, адам ичинен ажырай баштаганда башка жат маданияттарды индивиддин ан-сезимине проекциялоо жолу менен жүзөгө ашырылат [5]. Мындай учурда салттуу руха-

ний баалуулуктар системасындагы өзгөрүүлөр так аныктала баштап, адамдын жашоосундагы салттын маанилүү ролу жана анын бардык социумдун жашоосундагы руханий-адеп-ахлактык чөйрөсүндөгү абалына тийгизген таасири өзгөчө байкала баштаган.

Азыркы коом технологиялык өнүгүүнүн жетишкендиктерине таянган массалык маданияттын фактылык үстөмдүк кылуусунун таасири алдында турат, бирок адамзат болмушунун феномени катары руханий маданияттын маңызын ачып бербейт. Массалык маданият өрүханий-адеп-ахлактык салтты модернизациялоонун каражатынун ролунда анын маңызын толугу менен өзгөртүү менен чыгууга аракет кылат, ал өзүнө руханийлик менен адеп-ахлактуулук түшүнүктөрүнүн баштапкы маанисин алмаштыруу коркунучун алып жүрөт.

Салттуу руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктар комплекстүү мүнөздү алып жүрүшөт. Руханий-адеп-ахлактык салт коомдун маданий жетишкендиктерин мурастоонун белгилүү бир каражаты катары «социалдык эс-тутумду», же коомдогу «маданий ыраттуулукту», адамдардын көптөгөн муундарынын ортосундагы руханий байланышты сактоону шарттоого милдеттендирилген. Руханий-адеп-ахлактык салттын мындай мүнөздөмөсү дүйнөлүк ааламдашуучулук процесстердин өсүп жаткан таасирине каршы туруунун зарыл шарты болуп саналат.

Коомдун социомаданий мейкиндигиндеги руханий-адеп-ахлактык салттардын азыркы кездеги элеген орду, албетте, борбордук болуп эсептелүүсү зарыл, бирок алардын коомдогу ролу жеке инсанды кыйратуучу көптөгөн кооптуу процесстер менен көрүнүшөргө дуушар болот. XXI кылымда коом башкарылуучу руханий багыттарды издөө, көптөгөн изилдөөчүлөрдүн пикиринде, ар бир индивиддин коомдук болмуш процессинин алкагында системалык баалуулуктар катары руханий-адеп-ахлактык салттардын өзгөчө орду менен ролуна талдоо жүргүзүүнү жана так түшүнүүнү билдирет.

Дүйнөлүк тарыхый тажрыйба көпчүлүк учурларда дин коом менен инсандын болмушунун башкы уюштуруучулук күчү, структуралык негизи болууда деп айтууга шарт түзөт. Заманбап коомдун маданий мейкиндигинде салттуу диндердин кайра жаралуу процесси кыйла олуттуу болууда. Азыркы мезгилде динге болгон кызыгуу ал өзүнө инсандын эн жогорку сезимдери менен аракеттери үчүн багытты, адамдын чыныгы адеп-ахлактык жүрүм-турумунун салттуу үлгүсүн камтып турары менен байланышкан. Ислам дини туурасында кеп кылуу менен, белгилей кетүүчү нерсе, ал кайрадан социалдык-философиялык ойлөмдун элементи, адеп-ахлактуулук менен руханийликтин жалпы

адамзаттык баалуулуктарынын алып жүрүүчүсү болуп калды. Социум өзгөчө социалдык-фило-софиялык дүйнө көз караш аркылуу органикалык жактан дин дүйнө көз караш менен байланышкан [5]. Исламдык руханий-адеп-ахлактык маданият адамзат болмушунун өзгөчө терен жана түрдүү системасы катары инсанды диний эле эмес, социалдык-философиялык түшүнүмдө да калыптандырат. Мындай өнүктө, инсан дайыма ислам дининин фундамен-талдык адеп-ахлактык жана этикалык көрсөтмөлөрү-нүн жардамы менен өзүнүн рухун өркүндөтүү процессинде болот. Исламдык руханий этикалык система биримдик жана жалпы маанилүүлүк касиеттеринин жардамы, андан тышкары социомаданий организмдин ичинде пайда болгон конфликтерди чечүү мүмкүнчүлүгүнөн тышкары жеке индивиддин руханий-адеп-ахлактык калып-тануусун жөнгө салууга шарт түзгөн күчтү алып жүрөт. Алсак, азыркы билим берүүнүн гуманистик багыттагы бирден-бир приоритеттүү максаттарынан болуп өсүп келе жаткан муундарды руханийлике тар-биялоо эсептелет [5].

Ошентип, сонунда белгилей кетүүчү нерсе, коомдун руханий абалынын калыптануу шарттарында эн зарыл нерсе болуп руханий жана адеп-

ахлактык баалуулуктарды калыптандыруу чөйрөсүндөгү алдын ала пландаштырылган жана максаттуу мамлекеттик саясат эсептелет. Бул саясат өзүнө маданият, билим берүү жана тарбия тармагындагы позитивдүү социалдык өзгөрүүлөрдү камтып турган коомдун жашоосундагы өзгөрүүлөрдүн жеке стратегиясынын бир бөлүгү болуп калуусу абзел.

Адабияттар:

1. Бүбер М. Я и ты / М.Бүбер // Квинтэссенция: философский альманах / Сост. О.Ю.Бойцова и др. М., 1992. 294-370-б.
2. Злобин Н.С. Культурные смыслы науки // Н.С.Злобин. –М: «Олма-Пресс», 1997. 288-б.
3. Каган М.С. О духовном: опыт категориального анализа / М.С. Каган // Вопросы философии. 1985. №9. 123-134-б.
4. Духовное производство: социально-философский аспект проблем духовной деятельности / отв. ред. В.И.Толстых. - М.: «Наука», 1981. 352 с.
5. Гончаров В.Н., Попова Н.А. Духовно-нравственные ценности в системе общественных отношений. // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 2-7.
6. Шарипова Р.З., Колбаева З. Место образования, религии и нравственных ценностей в духовном воспитании личности в условиях глобализации. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 5. С. 84-87.
7. Кулназаров А.К., Акматалиев А.Т., Муратбаева Г.Н., Сапарова Б.К. Источник норм нравственности. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2010. №. 2. С. 35-37.